

dr hab., prof. UŚ Artur Rejter
Instytut Języka Polskiego
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Katowice, 2.06.2015 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Moniki Olkowskiej
pt. *Strategie językowo-komunikacyjne w felietonistyce Agaty Passent,*
napisanej pod kierunkiem dr hab., prof. US Ewy Pajewskiej, Szczecin 2015

Uwagi ogólne

Rozprawa mgr Moniki Olkowskiej sytuuje się w obszarze opracowań z zakresu szeroko pojętej lingwistyki tekstu rozumianej jako jedna z najważniejszych dziedzin współczesnej humanistyki. Praca potwierdza zasadność ujęć inter- i transdyscyplinarnych, także na gruncie badań lingwistycznych. Mimo że refleksja nad gatunkami prasowymi, w tym felietonem, ma w polskiej lingwistyce bogatą tradycję, zaproponowane ujęcie Moniki Olkowskiej trzeba uznać za ciekawe i dopełniające dorobek naukowy w tym zakresie. Autorka podjęła się opisu oraz interpretacji strategii językowo-komunikacyjnych reprezentowanych w tekstach jednej z najciekawszych osobowości współczesnej polskiej felietonistyki. Przeprowadzone analizy empiryczne z jednej strony są próbą refleksji nad poszczególnymi komponentami wzorca gatunkowego felietonu z perspektywy różnych strategii zawartych w komunikacie, z drugiej zaś – stanowią przykład nowoczesnej interpretacji języka osobniczego. Propozycję takiego spojrzenia na obrany problem, a także wielorakość podjętych kwestii oraz subtelność ich prezentacji, należy ocenić jako fortunate i zasadne.

Podstawę materiałową pracy stanowią felietony zawarte w trzech tytułach prasowych: „Twoim Stylu”, „City Magazine” i „Twoim Dziecku”. Korpus tekstowy, tak pod względem jakościowym, jak i ilościowym uznaję za wystarczający i spełniający kryteria przyjęte przez Autorkę ocenianej rozprawy.

Metodologiczne i teoretyczne podstawy rozprawy

W pierwszym rozdziale zostały sformułowane założenia teoretyczne i metodologiczne pracy. Autorka skupiła się między innymi na omówieniu i sprecyzowaniu kluczowych dla Jej rozważań pojęć, takich jak: strategia dyskursu, strategia dyskursywna, strategia konwersacyjna, dyskurs, styl, gatunek i tekst. Pojęcia te na ogół traktuje szeroko, co zgodne jest z tendencjami obecnymi w najnowszej refleksji humanistycznej. Rozdział zawiera treści istotne dla prowadzonych w dalszych częściach pracy rozważań empirycznych, Monika Olkowska umiejętnie profiluje te treści, które są ważne ze względu na wybrany przedmiot opisu naukowego. Skorzystano z ustaleń sformułowanych w najnowszych publikacjach z zakresu przede wszystkim lingwistyki tekstu i dyskursu, stylistyki, genologii lingwistycznej, ale też semantyki kognitywnej i gramatyki komunikacyjnej.

Godne odnotowania jest również szerokie potraktowanie idiostylu jako kategorii wielowymiarowej, motywowanej kulturowo. W problematykę teoretyczną wpisano ponadto wyznaczniki gatunkowe felietonu jako bazowego dla rozprawy gatunku mowy. Sądzę, że z uwagi na wyraźny rys genologiczny pracy, warto by rozważania poświęcone wyznacznikom felietonu umieścić w osobnym podrozdziale o wyższym stopniu podrzędności (na równi z ogniwami *Strategia w konstelacji pojęć współczesnej lingwistyki tekstu* i *Wspólnota dyskursu – społeczne i kulturowe uwarunkowania komunikacji*).

Rozważania terminologiczne i genologiczne dopełniają uwagi poświęcone kulturowym aspektom dyskursu, wyznacznikom prasy kobiecej (w tym wybranym do analizy tytułów) oraz kobiecemu stylowi komunikacji. Ogniwą poświęcone językowi kobiet poświadczają raczej tradycyjne i miejscami stereotypowe ujęcie genderolektu, odsyłające do wyraźnych, binarnych układów, zakładających biologiczną dychotomię męski – kobiecy. Dziś już wiadomo, że płeć jest fenomenem płynnym, umownym, motywowanym czynnikami społeczno-kulturowymi. Tych spostrzeżeń mi zabrakło.

Uogólniając, należy stwierdzić, że przedstawione kwestie natury teoretycznej i metodologicznej są wyczerpujące i adekwatne do założeń sformułowanych we wstępie do pracy. Autorce udało się uniknąć pustosłowia, nadmiernej detaliczności i bezrefleksyjnej sprawozdawczości. Z literatury przedmiotu zaczerpnęła treści dla Niej najważniejsze oraz potrafiła poddać je syntezie.

Empiryczny wymiar pracy

Zasadniczą część rozprawy stanowią trzy rozdziały poświęcone analizom korpusu tekstowego pod kątem wybranych strategii językowo-komunikacyjnych. Pierwszy z nich został poświęcony strategiom nadawczo-odbiorczym i stanowi ogniwo, w którym Autorka scharakteryzowała aspekt pragmatyczny gatunku felietonu. Przede wszystkim uwaga została skoncentrowana na kwestiach osobowości, podmiotowości i rolach podmiotu, a także typach aktualizowanych relacji nadawczo-odbiorczych. Opisano podstawowe oraz poboczne role podmiotu, uzależnione między innymi od typu czasopisma. Strategie interakcyjne, typy uzewnętrzniania nadawcy i odbiorcy w tekście służą, jak dowiodła Monika Olkowska, budowaniu ścisłego związku między instancjami nadawczo-odbiorczymi i pozwalają przyciągnąć uwagę czytelnika. Opisane zabiegi, takie, jak stosowanie określonych zwrotów do adresata czy strategii uobecniania „ja”, a także sięganie do innych gatunków opartych na formie dialogu, czyni z felietonów Agaty Pas-sent komunikaty fortunate pod względem pragmatycznym.

W kolejnym rozdziale podjęty został problem szeroko rozumianego komponentu strukturalnego wzorca gatunkowego felietonu. Autorka skupiła się na tytule (zarówno w wymiarze formalnym, jak i semantycznym), ramie tekstowej, gatunkowych wyznacznikach organizacji komunikatu oraz strukturach narracyjnych (opisie, opowiadaniu, argumentacji) i aktach mowy. Należy pochwalić uwypuklenie intertekstualnego pierwiastka jako dominującego w strategiach tytułotwórczych. To właśnie intertekstualność jest decydującą dla kultury postmodernistycznej kategorią. Przy okazji omawiania ramy warto byłoby szeroko uwzględnić i zaakcentować pojęcia kohezji i koherencji tekstu, co pozwoliłoby uporządkować spostrzeżenia zawarte w tym podrozdziale. Charakterystyka gatunkowych wyznaczników organizacji tekstu zyskałaby natomiast, gdyby bardziej uwypuklić i konsekwentnie stosować pojęcia odmiany alternacyjnej i adaptacyjnej wzorca gatunkowego – one bowiem szczególnie stanowią o specyfice tak złożonego, polifonicznego gatunku, jakim jest felieton.

Wyróżnione i omówione formy podawcze są ciekawym i ważnym uzupełnieniem dotyczącym kompozycji felietonu, wzbogaconym o aspekty pragmatyczne (uwagi poświęcone aktom mowy). Zastanawiam się jednak, czy nie lepiej zamiast o narracji mówić o opowiadaniu (które według wielu ujęć jest, obok opisu, elementem narracji), a termin „argumentacja” zastąpić pełniejszym, bogatszym określeniem „rozważanie”,

mającym już w lingwistyce tradycję (por. np. D. Ostaszewska, E. Sławkowa, *Kontekst rozważania w strukturze tekstu (Analiza funkcjonalno-strukturalna)*, w: *Tekst i jego odmiany*, pod red. T. Dobrzyńskiej, Warszawa 1996). Uogólniając, należy stwierdzić, że zaproponowana przez Monikę Olkowską propozycja opisu strukturalnego aspektu wzorca gatunkowego, potwierdzona pogłębionymi, subtelnymi analizami materiału tekstowego, jest wyczerpująca i przekonująca. Potwierdza heterogeniczną naturę felietonu, jego złożoną i wielowymiarową kompozycję w konkretnej, idiolektalne odsłonie.

Ogniwo empiryczne rozprawy zamyka obszerny rozdział dotyczący strategii stylistyczno-językowych. Jest on bogato udokumentowany, przywodzi na myśl (zwłaszcza w partiach poświęconych leksyce) tradycyjne opracowania z zakresu stylistyki językoznawczej. Monika Olkowska skupiła się na słownictwie, służącym w wypadku felietonistyki Agaty Passent, przede wszystkim wyrażaniu emocji i wartościowaniu. Opisane zostały: potoczmy (z uwzględnieniem podziału na części mowy), ekspresywne formanty słowotwórcze, deminutiva i augmentativa, leksyka wulgarna, onomatopeje, słownictwo rzadkie i leksyka obca. Zaproponowane ujęcie nie budzi zastrzeżeń, należy je uznać za kompletne, szczegółowo rozpatrzone, prowadzące do przekonujących wniosków. W dalszej części rozdziału Autorka dotknęła problematyki składniowej, omówiła kolejno: pytania retoryczne, powtórzenia, zdania urwane i pauzy, wykrzykniki i zdania wykrzyknikowe oraz zdania parentetyczne. Każdy z syntaktycznych środków stylistycznych został przedstawiony w sposób wyczerpujący, uwzględniający wewnętrzną typologizację, ilustrowany poprawnie dobranymi egzemplifikacjami. Zarówno słownictwo, jak i składnia służą w dużej mierze wyrażaniu emocji, zastanawia zatem umieszczenie rozważań w dwu oddzielnych podrozdziałach poświęconych strategiom emocjonalno-wartościującym oraz strategiom składniowym. Mamy tu także do czynienia z różnymi poziomami typologii problemów: funkcjonalnym (emocje, wartościowanie) i formalnym (składnia). Takie rozwiązanie nieco zaburza wywód i niekorzystnie wpływa na spójność rozprawy.

Analizę stylu Agaty Passent uzupełniają omówione strategie obrazowości, które reprezentują frazeologia i porównania. W wypadku analizy związków frazeologicznych uwypuklono problematykę innowacji, które stanowią wyraźny znak rozpoznawczy badanych tekstów, ale też felietonów w ogóle. Skupienie się na aspekcie formalnym jest słuszne, niemniej uważam, że wzbogacenie rozważań o kwestie semantyczne z pewno-

ścią dopełniłoby analizy, zwłaszcza że to właśnie komponent semantyczny dominuje w analizach poświęconych konstrukcjom porównawczym.

Wskazane mechanizmy i środki współtworzące komponent stylistyczny gatunku przekonują o myśleniu metaforycznym Agaty Passent, jej skłonności do sięgania po rozwiązania fortunne ze względu na pozyskiwanego odbiorcę, a także o znaczącym nacechowaniu emocjonalnym i aksjologicznym tekstów wybranych do analizy. Ostatni rozdział rozprawy Moniki Olkowskiej należy uznać za udaną próbę wszechstronnego i pogłębionego opisu stylu jako szerokiej i wielowymiarowej kategorii kulturowej-komunikacyjnej.

Podstawy bibliograficzne rozprawy

Autorka oparła swe rozważania na bogatej literaturze przedmiotu. Zwraca uwagę różnorodność oraz interdyscyplinarność lektur Doktorantki, co zdecydowanie pozytywnie wpływa na ocenę rozprawy. Uwzględnienie opracowań z zakresu lingwistyki, nauk o literaturze, medioznawstwa, socjologii, kulturoznawstwa czyni z opracowania dzieło nowoczesne, otwarte na różne dziedziny wiedzy, zorientowane kulturowo. Oparcie rozważań na różnych podstawach zapewnia sfunkcjonalizowanie przeprowadzonych analiz, ich ukontekstowanie. Ten aspekt należy szczególnie docenić.

W niektórych aspektach poruszonych w pracy widać jednak pewne – drobne – braki bibliograficzne. Poniżej podaję pozycje, które wzbogaciłyby i // lub uzupełniłyby rozprawę w zakresie:

- genologii lingwistycznej, w tym gatunku felietonu: B. Witosz, *Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki*, Katowice 2005; E. Sławkowa, *Style współczesnego felietonu*, w: *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 1: *Mowy piękno wielorakie*, red. D. Ostaszewska, Katowice 2000, A. Rejter, *Styl i funkcje pogranicznych gatunków mowy (na przykładzie publicystyki)*, w: *Stylistyka a pragmatyka*, red. B. Witosz, Katowice 2001, A. Rejter, *Kulturowy kontekst gatunków publicystycznych a ich wzorzec tekstowy*, „Stylistyka” XI: *Stylistyka a poetyka*, 2002, H. Grzmil-Tylutki, *Gatunek w świetle francuskiej teorii dyskursu*, Kraków 2007;
- lingwistyki płci: A. Rejter, *Płeć – język – kultura*, Katowice 2013;
- syntez poświęconych prasie kobiecej: D. Zaworska-Nikoniuk, *Wzory kobiecości i męskości w polskiej prasie dla kobiet XXI wieku*, Toruń 2008;

- teoretycznych aspektów lingwistyki tekstu: T. Dobrzyńska, *Tekst. Próba syntezy*, Warszawa 1993;
- strategii nadawczo-odbiorczych: A. Okopień-Sławińska, *Semantyka wypowiedzi poetyckiej*, Kraków 2001;
- składniowych eksponentów stylu: B. Boniecka, *Struktura i funkcje pytań w języku polskim*, Lublin 2000.

Ocena formalna pracy

Przedstawiona do oceny rozprawa napisana jest poprawnym stylem naukowym, ogólnie forma opracowania nie budzi zastrzeżeń. Można jednak wskazać kilka drobnych błędów czy usterek natury językowej, stylistycznej, interpunkcyjnej i edytorskiej:

- błędy interpunkcyjne, najczęściej polegające na nieoddzielaniu zdań wtrąconych, np. ss. 13, 15, 33, 45, 48, 58, 100, 104, 221, 224, 228;
 - błąd ortograficzny: *nie często*, s. 77;
 - miejscami zbyt krótkie akapity;
 - usterki stylistyczne, s. 10, 35, 95, 97, 165, 227;
 - błędy literowe: *gatunek felieton* (zamiast: *felietonu*), s. 8, *niezależne* zamiast: *niezależnie*, s. 39;
 - umieszczenie przypisu dolnego na innej stronie niż odsyłacz, np. s. 11, 108, 208 i in.
- Wskazane niedoskonałości formalne nie wpływają na ogólną ocenę rozprawy.

Konkluzja

Rozprawa doktorska mgr Moniki Olkowskiej stanowi przykład udanego projektu naukowego. Opracowanie wybranego problemu jest kompletne, pogłębione, oparte na solidnych podstawach teoretycznych, ponadto wzbogacone o przekonujące wnioski. Według mnie jest przede wszystkim rozprawą poświęconą genologii lingwistycznej zorientowaną w warstwie analitycznej na kluczowe strategie językowo-komunikacyjne budujące w znaczącym stopniu wzorzec gatunkowy felietonu jako przykładu formy publicystycznej. Na drugim planie sytuowałbym problematykę idiolektalną, wiele bowiem ze wskazanych cech tekstów Agaty Passent można odnaleźć u innych autorów i autorek felietonów.

Biorąc pod uwagę przemyślaną koncepcję teoretyczną pracy, jak i szczegółowe analizy materiału tekstowego oraz podsumowujące każdy rozdział wartościowe konclu-

zje badawcze, stwierdzam, że rozprawa pt. *Strategie językowo-komunikacyjne w felietonistyce Agaty Passent* spełnia warunki ustawowe i niniejszym wnoszę o dopuszczenie mgr Moniki Olkowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab., prof. UŚ Artur Rejter

